

KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK SUBYEKTLARI FAOLIYATIDA INNOVATSIYALARNI QO'LLASH USULLARI

Mamadaliyev Doniyorbek Shuxratbek o'g'li

Toshkent Xalqaro Universiteti departament bosh mutaxassisi

MAQOLA HAQIDA	ANNOTATSIYA
<p>Qabul qilindi: 24-dekabr 2024-yil Tasdiqlandi: 26-dekabr 2024-yil Jurnal soni: 13 Maqola raqami: 24 DOI: https://doi.org/10.54613/ku.v13i.1034 KALIT SO'ZLAR/ КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА/ KEYWORDS <i>kichik biznes, xususiy tadbirkorlik, innovatsiyalar, iqtisodiy samaradorlik, raqamli texnologiyalar, YAIM, innovatsion rivojlanish.</i></p>	<p>Ushbu maqolada kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatida innovatsiyalarni joriy etishning usullari va samaradorligi tahlil qilinadi. Innovatsiyalar kichik biznesning iqtisodiy barqarorligi, ishlab chiqarish samaradorligini oshirish va yangi bozorlarni egallashdagi asosiy vosita sifatida ko'rib chiqiladi. Tadqiqotda innovatsiyalarni qo'llash natijasida daromad o'sishi, resurslardan samarali foydalanish, mahsulot sifatining yaxshilanishi kabi ijobiy natijalar qayd etilgan. Shuningdek, innovatsiyalarni joriy etishda duch kelinadigan muammolar – moliyaviy cheklovlar, texnologik infratuzilma yetishmovchiligi va malakali kadrlar tanqisligi tahlil qilinadi.</p>

Kirish. Bugungi global iqtisodiyot sharoitida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari mamlakatlarning iqtisodiy barqarorligi va ijtimoiy rivojlanishida muhim o'rin tutadi. Raqobatbardosh bozor sharoitida ushbu sektorni rivojlantirish uchun innovatsiyalarni joriy etish zarurati ortib bormoqda. Innovatsiyalar nafaqat ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, balki mahsulot sifatini yaxshilash, xarajatlarni kamaytirish va yangi bozorlarni ochish uchun asosiy vosita sifatida e'tirof etiladi.

O'zbekiston iqtisodiyoti uchun kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning ahamiyati juda yuqori. Statistika ma'lumotlariga ko'ra, ushbu sektor yalpi ichki mahsulot (YalM) tarkibining katta qismini tashkil etadi va ishchi kuchining sezilarli qismini band qiladi. Shu sababli, kichik biznesda innovatsiyalarni qo'llash iqtisodiy o'sishning asosiy drayverlaridan biri hisoblanadi. Rivojlangan davlatlarning tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan innovatsion texnologiyalarni joriy etish ishlab chiqarish jarayonlarini yanada samarali qilish va raqobatbardoshlikni oshirish imkonini beradi.

O'zbekistonda kichik biznesni qo'llab-quvvatlash va innovatsion faoliyatni rag'batlantirish bo'yicha bir qator davlat dasturlari amalga oshirilmoqda. Xususan, "2017-2021 yillar uchun Harakatlar strategiyasi"¹ doirasida kichik tadbirkorlik sub'ektlariga kreditlar ajratish, eksport hajmini oshirish va innovatsiyalarni joriy etish uchun qulay muhit yaratishga katta e'tibor qaratildi. Bundan tashqari, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi doirasida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sohasida raqamli texnologiyalarni keng joriy etish bo'yicha sezilarli natijalarga erishildi.

Kichik biznesda innovatsiyalarni qo'llashning eng dolzarb yo'nalishlaridan biri raqamli texnologiyalarni joriy etishdir. Masalan, elektron tijorat platformalaridan foydalanish, avtomatlashtirilgan buxgalteriya hisob-kitob tizimlari va onlayn marketing strategiyalari tadbirkorlarga xarajatlarni optimallashtirish va mijozlar bilan aloqalarni kuchaytirish imkonini bermoqda. Shu bilan birga, energiya samaradorligi texnologiyalari va ekologik mahsulot ishlab chiqarish kabi yo'nalishlar ham innovatsion yondashuvning ajralmas qismi hisoblanadi.

Innovatsiyalarni qo'llash nafaqat iqtisodiy samara keltiradi, balki kichik biznes sub'ektlari faoliyatining ijtimoiy va ekologik jihatlarini ham yaxshilaydi. Masalan, resurslarni tejaydigan texnologiyalardan foydalanish ekologik zararlarni kamaytiradi, raqamli texnologiyalar esa ish jarayonlarini soddalashtirib, ishchi kuchining samaradorligini oshiradi. Innovatsiyalar tadbirkorlikda yangi imkoniyatlar yaratib, kichik biznesning hududiy rivojlanishiga ham ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Ayniqsa, qishloq hududlarida innovatsion texnologiyalarni joriy etish iqtisodiy

tengsizlikni kamaytirish va yangi ish o'rinlarini yaratishda muhim omil bo'lib xizmat qiladi.

Biroq, O'zbekiston sharoitida kichik biznes sub'ektlarida innovatsiyalarni keng ko'lamda joriy etishda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Ularning eng asosiy moliyaviy resurslarning cheklanganligi, innovatsion bilim va ko'nikmalar yetishmasligi, shuningdek, infratuzilmaning yetarlicha rivojlanmagani bilan bog'liqdir. Ko'p hollarda kichik biznes rahbarlari va tadbirkorlar innovatsiyalarni iqtisodiy samaradorlikni oshirish vositasi sifatida ko'rmaydilar yoki ushbu jarayonlarni amalga oshirish uchun zarur bilimlarga ega emaslar.

Dunyo tajribasidan kelib chiqib, kichik biznesda innovatsiyalarni joriy etishning muvaffaqiyatli modellari mavjud. Masalan, rivojlangan davlatlarda kichik tadbirkorlik sub'ektlarini moliyaviy rag'batlantirish, texnologik parklar yaratish va startaplar faoliyatini qo'llab-quvvatlash orqali innovatsion faoliyatni kuchaytirish mumkin bo'lganligi isbotlangan. Germaniya, Janubiy Koreya va Yaponiya tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik biznesda innovatsion jarayonlarni boshqarish va uni tizimli ravishda rivojlantirish iqtisodiyotning raqobatbardoshlik darajasini oshiradi.

O'zbekistonda bunday tajribalarni joriy etish uchun mavjud resurslardan samarali foydalanish va kichik biznesga innovatsiyalarni joriy qilish bo'yicha davlat strategiyalarini yanada takomillashtirish zarur. Bu jarayonda xalqaro moliyaviy tashkilotlar bilan hamkorlikni kuchaytirish va xorijiy tajribadan o'rganish muhim ahamiyatga ega.

Shu o'rinda innovatsiyalarni kichik biznes va xususiy tadbirkorlikda qo'llash usullari va ularning samaradorligini tahlil qilish ushbu tadqiqotning asosiy vazifasi sifatida belgilandi. Tadqiqotda O'zbekistondagi kichik tadbirkorlik sub'ektlarining amaliy faoliyati va ularning innovatsiyalarni joriy qilish tajribalari tahlil qilinib, samaradorlikni oshirish bo'yicha ilmiy tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Ushbu tadqiqotning dolzarbligi shundan iboratki, kichik biznesda innovatsiyalarni joriy etish iqtisodiy taraqqiyot va raqobatbardoshlikni ta'minlashning asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari, tadqiqot natijalari O'zbekiston sharoitida innovatsion boshqaruv usullarini qo'llash bo'yicha amaliy yo'nalishlarni belgilashga ko'mak beradi.

Adabiyotlar tahlili. Prezidentimiz Sh.M. Mirziyoyev tomonidan 2019-yilni "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili" deb e'lon qilinishi, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish yo'lida tadbirkorlik manfaatlariga alohida e'tibor qaratish zarurligini taqazo etadi. Chunki "...ishbilarmonlik muhitini yaxshilash hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik rivoji uchun yanada qulay sharoitlar yaratishga qaratilgan chora-tadbirlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash zarurligini barchamiz albatta yaxshi tushunamiz"². Hozirga qadar kichik

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli farmoni.

² Karimov I.A. 2015 yilda iqtisodiyotimizda tub tarkibiy o'zgarishlarni amalga oshirish, modernizatsiya va diversifikatsiya jarayonlarini izchil davom ettirish hisobidan xususiy muk

va xususiy tadbirkorlikka keng yo'l ochib berish – ustuvor vazifamizdir (O'zbek va rus tillarida). –T.:O'zbekiston,2010.

biznes va xususiy tadbirkorlikni rivojlantirish hamda ishbilarmonlik muhitini qulaylashtirish masalalari xorijiy davlatlar iqtisodchilari tomonidan turlicha yondashuvlar asosida o'rganib kelingan. Masalan, E.Staley, R.Morse, A.Bruno, T.Tyebjee, W.Garther, K.Manning S.Birley, D.Norburn kabilar ishbilarmonlik muhitini mamlakat yoki hudud miqyosida tadbirkorlikni rivojlanishiga olib keluvchi shart-sharoitlar sifatida tadqiq qilgan bo'lsalar, L.Dana, P.Davidsson, D.Swanson, L.Webster kabilar esa o'z e'tiborlarini tadbirkorlik muhitiga ta'sir etuvchi tashqi omillarni o'rganishga qaratganlar. Iqtisodchi B.Salimov esa "ishbilarmonlik muhiti" iborasini ishlatmagan bo'lsa-da, "har qanday biznes ma'lum muhitda faoliyat ko'rsatadi" deb aytdi. Uning fikricha, o'sha "ma'lum muhit" "yo'l" qo'ysa, korxonaga o'z harakati tufayli oldiga qo'yilgan maqsadga erishishi mumkin.

Metodologiya. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari bugungi global iqtisodiy rivojlanishning muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Ushbu sektor ko'plab mamlakatlarda yangi ish o'rinlarini yaratish, innovatsion texnologiyalarni rivojlantirish va iqtisodiy barqarorlikni ta'minlashda muhim ahamiyatga ega. O'zbekiston iqtisodiyotida kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari yalpi ichki mahsulotning 54 foizidan ortig'ini tashkil etib, iqtisodiyotning asosiy drayverlaridan biri sifatida xizmat qilmoqda.

Bugungi kunda kichik biznesni raqobatbardosh qilish uchun innovatsiyalarni faoliyatga keng joriy etish talab etiladi. Innovatsion texnologiyalarni ishlab chiqarishga, xizmat ko'rsatishga va marketing faoliyatiga integratsiya qilish orqali kichik tadbirkorlik sub'ektlari samaradorlikni oshirishi, ishlab chiqarish xarajatlarini qisqartirishi va yangi bozorlarni egallashi mumkin. Dunyo tajribasi shuni ko'rsatadiki, kichik biznes sub'ektlarida innovatsion yondashuvlar korxonalarimizning uzoq muddatli muvaffaqiyati uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekistonda innovatsiyalarni joriy etish sohasida olib borilayotgan davlat strategiyalari ushbu sektorni rivojlantirish uchun muhim o'rin tutadi. Jumladan, "Raqamli O'zbekiston – 2030" strategiyasi kichik biznesda raqamli texnologiyalarni rivojlantirish va yangi biznes modellarning shakllanishiga katta e'tibor qaratgan. Bundan tashqari, so'nggi yillarda qabul qilingan qonunlar va qarorlar kichik tadbirkorlik sub'ektlarini innovatsion faoliyatga rag'batlantirishga qaratilgan.

Innovatsiyalarni kichik biznesda joriy etishning dolzarbligi bilan birga, ushbu jarayonda bir qator muammolar ham mavjud. Bu muammolar kichik biznesni xalqaro raqobat maydonida muvaffaqiyatli faoliyat yuritishi uchun innovatsiyalarni joriy etish jarayonini murakkablashtiradi.

1-rasm. Innovatsiyalarni kichik biznesda joriy etishdagi muammolar³

Tadqiqot natijalari. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarida innovatsiyalarni qo'llashning iqtisodiy samaradorligi iqtisodiy o'sishning muhim omili hisoblanadi. Zamonaviy texnologiyalarni joriy etish orqali korxonalar ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, xarajatlarni kamaytirish va daromadni ko'paytirishga erishadilar.

Innovatsiyalar kichik biznes faoliyatida daromad o'sishining asosiy omillaridan biri hisoblanadi. Yangi texnologiyalar, mahsulotlar va xizmatlar joriy etilishi bozor talabiga moslashish imkonini beradi, bu esa daromadning sezilarli darajada o'sishiga olib keladi. Innovatsiyalar yordamida ishlab chiqarish xarajatlarni kamaytirish kichik biznesning moliyaviy samaradorligini oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Qayta tiklanuvchi energiya manbalaridan foydalanish korxonalar uchun elektr energiyasi xarajatlarini 25-40% ga qisqartirish imkonini beradi. Masalan, quyosh panellari joriy etilgan kichik korxonalarda uzoq muddatli istiqbolda katta tejamkorlikka erishilgan.

Kichik biznes va tadbirkorlik sub'ektlarining YAIMdagi ulushi pandemiya davrida sezilarli darajada kamayishi kuzatilgan. 2024-yil mobaynida kichik biznesda innovatsiyalarni qo'llash orqali bu ko'rsatkich yuqoriga o'sishni boshlagan. Shu jumladan, joriy yilning I choragida 42,7% ni, II choragida 47,5% ni va III choragida esa bu ko'rsatkich 53,8% ni tashkil etgan.⁴

Kichik biznes mamlakatning iqtisodiy salohiyatini ko'tarishi, davlatning muvaffaqiyatli rivojlanishi va gullab-yashnashining o'lchovi bo'lganligi uchun O'zbekistonda ham kichik biznesning rivojlanishini rag'batlantirishga alohida e'tibor qaratilgan. Respublikamizda kichik biznesni rivojlantirish bugungi kunning asosiy ustivor vazifasidir. Kichik biznesga bo'lgan e'tiborning iqtisodiy sabablari:

- ichki bozorni mahalliy tovar va xizmatlar bilan to'ldirish;
- aholining harid qobiliyatini oshirish;
- mamlakatning eksport salohiyatini yuksaltirish;

- ishlab chiqarishni modernizatsiya qilish;
- servis xizmatlari ko'rsatishni rivojlantirish;
- yirik korxonalarimiz butlovchi detallar va qismlar bilan ta'minlash;
- raqobat muhitini vujudga keltirish;
- mamlakat ichida kapitalning aylanuvchanligini ta'minlash kabilar.

Haqiqatdan ham kichik biznes sub'ektlari ichki bozorni mahalliy tovar va xizmatlar bilan to'ldirayotgan, yirik korxonalarimiz butlovchi detallar va qismlar bilan ta'minlayotgan va mamlakat eksport salohiyatini oshirayotgan sohaga aylanib bormoqda. Buni mamlakat eksport salohiyatidagi o'rnini oshib borayotganidan ham ko'rish mumkin. Kichik biznesning tashqi iqtisodiy faoliyatidagi o'rnini ham asta-sekin kengayib bormoqda. Uning eksport hajmidagi ulushi 2023 yilda 27,9% foizni tashkil etib, bu ko'rsatkich 2024 yil 3-choragida 31,5% ga yetganligini ko'rishimiz mumkin. Har qanday davlatning tashqi iqtisodiy faoliyatida eksport muhim rol o'ynaydi. Mamlakatimiz iqtisodiyotining ravnaqi eksport salohiyatining yuksalishiga ham bevosita bog'liqdir. Mustaqillik yillarida mamlakatimizning eksport salohiyati tubdan o'zgardi. Bunda kichik biznesning o'rnini ham beqiyosdir. Kichik biznes sub'ektlari bugungi kunda ichki iste'mol bozorini import o'rnini bosuvchi tovarlar bilan to'ldiribgina qolmay, balki yuqori sifatli, raqobatbardosh tovarlarni jahon bozoriga taklif etmoqda. Kichik biznes mamlakat iqtisodiyoti tarmoqlarida ham eng muhim sohaga aylanib bormoqda. Qishloq xo'jaligi, savdo, maishiy xizmat ko'rsatish, ovqatlanish, mehmonxona va turizm faoliyatlarida kichik biznesning salmog'i juda kattadir. Keyingi paytlarda sanoatda tarmoqlarida modernizatsiya, ishlab chiqarishni texnik va texnologik jihatdan o'zgartirish, sanoatda chuqur tarkibiy o'zgartirishlar va diversifikatsiyani amalga oshirilishi natijasida qishloq joylarda ham sanoat tarmoqlari rivojlanib bormoqda. Bunda esa kichik biznes asosiy yetkachilardan hisoblanadi. Sanoat ishlab chiqarishda ham kichik biznesning ulushi yildan-yilga oshib bormoqda. Kichik biznesni sanoat

³ Internet ma'lumotlari asosida muallif ishlanmasi

⁴ <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/small-business-and-entrepreneurship-2>

tarmoqlaridan oziq-ovqat sanoatida, qayta ishlash sanoati, yangi sanoatda ulushi yuqori bo'lmoqda. Asta sekinlik bilan kichik biznes sub'ektlari sanoatning boshqa muhim tarmoqlariga ham faoliyati oshishib bormoqda. Kichik biznesni rivojlantirishdan yana bir maqsad mamlakatning ma'naviy-tarbiyaviy va madaniy ishlarini yuksaltirish. Chunki kichik biznes ma'naviy-tarbiyaviy va madaniy sohalarini rivojlanishiga ham o'z hissasini qo'shadi. Respublikamizda kichik biznesni rivojlantirishning ma'naviy-tarbiyaviy va madaniy sabablari:

- an'anaviy xalq amaliy san'ati va badiiy hunarmandchilikning tiklanishiga ko'maklashish; sport va sog'lomlashtirish maskanlarini barpo etish;

- xususiy o'quv muassasalarini ochish;
- obodonlashtirish, ko'rkamlashtirish va ekologik tarbiyani yo'lga qo'yish;

- bolalar, o'smirlar hamda yoshlar lagerlarini tashkil qilish.

Keyingi 3-4 yil ichida mamlakat iqtisodiyotida davlat ulushini qisqarishi, erkin bozoro mexanizmlarini amal qilishi natijasida kichik biznesning rivojlanishida tub bo'rilish bo'ldi. Xususan, kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning iqtisodiyot tarmoqlaridagi ulushi ham oshib bormoqda. Ayniqsa, kichik va xususiy korxonalarining ishlab chiqarish tarmoqlaridagi hissasi ortib bormoqda.

XULOSA

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlari faoliyatida innovatsiyalarni joriy etish mamlakat iqtisodiyoti uchun muhim

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida" gi 2017-yil 7-fevraldagi PF -4947-sonli farmoni.

2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining farmoni. "Tadbirkorlik faoliyatining jadal rivojlanishini ta'minlashga, xususiy mulkni har tomonlama himoya qilishgava ishbilarmonlik muhitini sifat jihatidan

strategik yo'nalish hisoblanadi. Innovatsiyalar kichik biznes korxonalarining samaradorligini oshirish, mahsulot sifatini yaxshilash va yangi bozorlarni egallash imkonini beradi. Tadqiqot davomida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Innovatsiyalar iqtisodiy samaradorlikni oshiradi:

- ✓ Raqamli texnologiyalar, avtomatlashtirish va resurs tejoychi usullardan foydalanish natijasida kichik biznesning daromadlari sezilarli darajada oshadi.

- ✓ Ishlab chiqarish xarajatlari qisqarib, mahsulot tannaxi pasayadi, bu esa raqobatbardoshlikni kuchaytiradi.

Resurslardan samarali foydalanish ta'minlanadi:

Energiya tejamkor texnologiyalar va suvni tejoychi usullar ekologik barqarorlikni ta'minlab, kichik biznesning uzoq muddatli rivojlanishiga hissa qo'shadi.

Xulosa qilib aytganda, kichik biznes va xususiy tadbirkorlik sub'ektlarida innovatsiyalarni qo'llash O'zbekiston iqtisodiyotining barqaror rivojlanishini ta'minlaydi. Bu esa kichik biznesning ichki va tashqi bozorda raqobatbardoshligini oshirishga, ishlab chiqarish samaradorligini kuchaytirishga va yangi iqtisodiy imkoniyatlar yaratishga xizmat qiladi. Innovatsiyalarni joriy etishda davlat, tadbirkorlar va ilmiy doiralar o'rtasida yaqin hamkorlikni yo'lga qo'yish asosiy ustuvor yo'nalish bo'lib qoladi.

yaxshilashga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"– T.:2016yil5oktabr,PF-4848-son.

3. <https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/small-business-and-entrepreneurship-2>

4. Usmanova Gulida Valiyevna "O'zbekistonda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikning rivojlanishi" 2024.